

tarih toplum

1500 LİRÀ (KDV DAHİL) AYLIK ANSİKLOPEDİK DERGİ / NİSAN 1988

19. Yüzyılın Usta bir Hattatı

Ali Haydar Bey

TANJU CANTAY

TÜRK yazı sanatı, 19. yüzyılda, hattat ve eserlerin çokluğu yanında, yapılar da geniş yüzey alanlarını kaplayan kitabelerle de belirli bir gelişme gösterir. Yapılarında yer alan yazılar ve yazı kuşakları, Barok ve Ampir üslüplerinin değişik değerler ve görünüşlerle mimari geleneklerden ayırdığı yapılara, Türk sanatı unsurları olarak katılmışlar, yaşanan dönemin Batılı zevk ve tercihleri ile uyumlu bir bütün yaratmaya çalışmışlardır. 19. yüzyıl yazı sanatının en önemli özelliği, yerleşen yenilik akımları içinde inşa edilen, süslenen yapıları, birer Türk eseri olarak değerlendirmede gösterdiği başarı olmuştur. Yazı sanatı, bu dönemde birçok yapıya, gerek duyduğu ifadeyi sağlamıştır. Nusretiye Camii (1826)'ni "aydınlık bir salon" görünüşü dışında, bir cami olarak değerlendiren, Mustafa Rakım Efendi (1757-1826)'nin celî sülüs yazı kuşağı, yazı sanatının, bu dönemdeki önemini açıklamaya yeterlidir. 19. yüzyılın yazı sanatı eserleri, kalemden kâğıda dökülen yaratma heyecanını ve varolan üstün sanat zevkini ortaya koyan eserlerdir. Mustafa Rakım Efendi, Yesarîzâde Mustafa İzzet Efendi, Kazasker Mustafa İzzet Efendi, Sami Efendi ve daha birçok değerli hattat, bu dönemde adları, Türk sanatı ile bütünleşen sanatçılardır. Ali Haydar Bey de, bu değerli hattatlar arasında yer alır.

Ali Haydar Bey 1802 yılında İstan-

bul'da doğmuştur.¹ III. Selim'in sadrazamı Damad Melek Mehmed Paşa'nın oğlu Rumeli Kazaskeri Abdülkadir Bey'in oğludur, hayatı boyunca büyükbabasının adı ile "Ali Haydar hafîd-i Melek Paşa" olarak anılmış, birçok eseri, bu imza ile günümüze gelmiştir.

Sanatçının babası Abdülkadir Bey, Mehmed Paşa'nın Sultan III. Ahmed'in kızı Zeyneb Sultan ile olan evliliğinden doğmamış, hanedan ile ilgisi olmamıştır. Ali Haydar Bey, müderrislikten sonra, 1843'te Galata Kadısı, 1851'de Filibe Mollası olmuştu. Mekke ve İs-

Taksim'de Yenişehir'de Rıza Bey çeşmesi kitabı

stanbul pâyelerini de alan sanatçı, 1868'de İstanbul kadılığına getirilmişdir.² Ali Haydar Bey 28 Haziran 1870 günü vefat etmiş, Yahya Efendi Dergâhı haziresinin batı sofasında toprağa verilmiştir. Sanatçayı eski İstanbul Kadısı ve Reisülhâttâfın olarak anan mezartaşını, öğrencisi Sami Efendi (1838-1912) yazmıştır.³

Ali Haydar Bey, levhalarda, yapı kitabelerinde ve mezartaşlarında sevilerek kullanılan, kuralları yanında, belirgin ve yalın görünüşü ile, hattatin ustalığını ilk bakışta ortaya koyan taâlik yazıda eser vermiş, hocası Yesarîzâde Mustafa İzzet Efendi (ölümü 1849)'nın yazdığı taâlik kitabelerle dolu bir şehirde, usta bir hattat olarak ün yapmıştır. Ali Haydar Bey, taâlik yazida Şefik Bey'in, Çarşambâli Haci Arif Bey'in ve Sami Efendi'nin hocası olmuştur. Sanatçının celî taâlik kitabeleri, yazı sanatının mimari eserlerde bulduğu değeri, iyi bir şekilde açıklayan ve yüzyılın ikinci yarısında, Yesarîzâde'nin ölümünden sonra, taâlik yazının sürdürdüğü mükemmeliği ortaya koyan eserlerdir.

Ali Haydar Bey'in yapılarda günümüze ulaşan imzalı kitabeleri, Taksim Yenişehir'deki bir mahalle çeşmesinden, Haliç'in Sultan Selim sırtlarına inşa edilen küçük bir mesnevîhane yapısından, Dolmabahçe Camii'ne, Selimiye Kışlası'na, dönemin ihtiyaçına uzarın. Dolmabahçe Camii'nde ve kitabı yeri yapının kapı üzerinde olan Ortaköy Camii'nde, inşa kitabelerinin "Ali Haydar" imzası, bu camilerde yer alan Allah, Muhammed, ilk dört halife, Hasan ve Hüseyin levhalarının "Ketebe-hu Abdülmecid bin Mahmud Han" imzası ile, Ali Haydar Bey'i çağının en

Ali Haydar Bey'in mezartaşı

önemli hattatları arasında tanır.

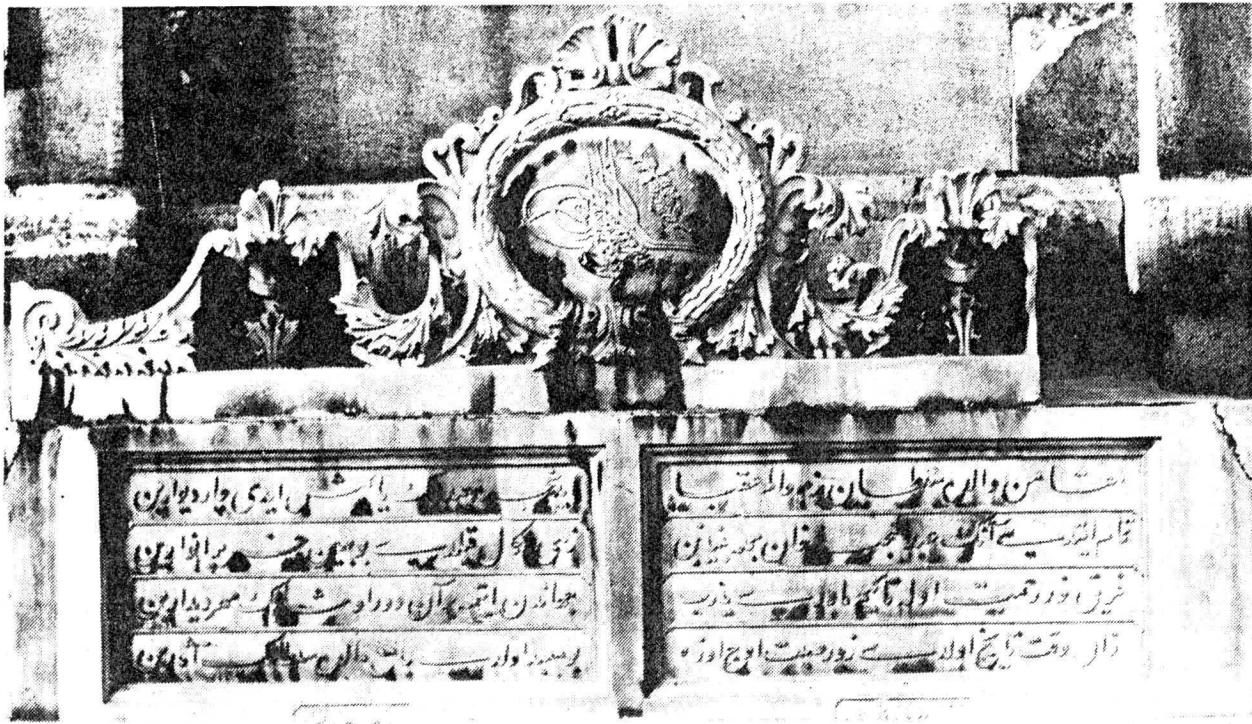
Sanatçının bütün eserlerini, ayrı bir araştırmada incelemeyi düşünerek, burada onun yapılarında günümüze ulaşan imzalı kitabelerini konu alıyoruz. Yapılardaki kitabelere verilen öncelik, iki kitabenin yakın bir gelecekte yok olmak veya yerlerinden alınarak müzelere konmak durumunda bulunması, bir kitabenin de hasar görebilecek bir yerde kalması ile ortaya çıkmıştır. Ali Haydar Bey'in ilk eserleri arasına giren Rıza Bey çeşmesi kitabesi, Dolmabahçe Camii ve Ortaköy Camii kitabeleri, gösterilecek ilgi ile yerlerinde korunması gereklili olan eserlerdir. Taksim Yenişehir'deki Rıza Bey çeşmesi, yok olan taşlarından sonra, bugün kitabesini de kaybetmek durumuna gelmiştir, eski resimlerine uygun olarak onarılmalı, suyu akıtmalıdır.

Dolmabahçe Camii kitabesi, yıllar önce yıkılan avlu kapısı üzerinden alınarak rihtimda caminin önüne konmuştur. Cami kapısı üzerine veya cepheye alınması mümkün olmayan bu kitabevinin, süslemeli tuğralı alınlığı ile, doğudaki minare kaidesinin önüne inşa edilecek ve belirli bir yüksekliği olacak bir kaidenin üzerine yerleştirilmesi, onu hassara uğramaktan koruyacak, Dolmabahçe Camii'ni de kitabesiz bir yapı olmaktan kurtaracaktır. Cami rihtimine açılan demir kapının sürekli açık durması, bu değerli kitabenin de, Beşiktaş İhlamur'daki nişantaşlarının atılan şarap şişeleri ile harfleri kırılan kitabeye benzeyeceğini düşündürmektedir.

Ortaköy Camii kitabesi, caminin hünkâr dairesinde çıkan yangında hasar görmüştür. Hasar gören yerlere yapıştırılacak ince mermerler üzerinde,

Mesnevîhane kitabesi

Dolmabahçe Camii Kitabesi

önceken kalıbı alınacak bazı harfleri aşağına uygun olarak yenilemek gereklidir.

Ali Haydar Bey'in imzalı olmayan kitabeleri, imzalı kitabelerinden daha çok sayıda olmalıdır. Hocası Yesarîzâde Mustafa İzzet Efendi'nin ölümü (1849) ile sanatının ölümü (1870) arasında geçen 21 yılda inşa edilen bazı yapılarda tâlik kitabeleri, özelliklerine göre, onun eseri olarak değerlendirmek doğru olacaktır. Ali Haydar Bey'in yapılarda günümüze gelen imzalı kitabeleri, onun 1833/34 (Hicrî 1249) yılından 1854 yılına kadar olan sanatını ortaya koyar.

Ali Haydar Bey'in yapılarda günümüze gelen imzalı beş kitabı ve onun eseri olan iki mezartaşı:

- Rıza Bey çeşmesi kitabı (1833/34, Hicrî 1249)
- Taksim Yenîşehr Hacı İl Bey sokağı
Ketebehu Ali hafîd-i Melek Paşa gufirelehümâ
- Süslemeli tuğralı alınlığı yerinde yoktur.
- Mesnevîhane kitabı (1844, Hicrî 1260)
- Sultan Selim
Avlu kapısı
Ketebehu Ali Haydar gufirelehu
- Selimiye Kışlası kitabı (1849/50, Hicrî 1266)
- Kuzeye açılan Komutanlık kapısı
Nemekahu Ali Haydar gufirelehu
- Dolmabahçe Camii kitabı

Sağda; Yesarîzâde Mustafa İzzet Efendi'nin mezartaşı, solda; tâlik yazının büyük ustası Yesarî Mehmed Esad Efendi'nin mezartaşı

(Hicrî 1270. Caminin açılışı 5 Receb 1271 - 1855)

Ketebehu el-abd el-dâî Ali Haydar hafîd-i Melek Paşa gufirelehümâ
Caminin yıkılan avlu kapısından alınarak rihtıma konmuştur, süslemeli tuğrahı alınlığının sol yanı yoktur.

- Ortaköy Camii kitabı
(Hicrî 1271. Caminin açılışı 5 Rebiü'lâhir 1271 - 1854)

El-abd el-dâî Ali Haydar gufirelehümâ

Caminin hünkâr dairesinde çıkan yanında hasar görmüştür.

- Abdülkadir Bey'in mezartaşı kitapları (1846, Hicrî 14 Zilhicce 1262)

Ali Haydar Bey'in babası
Zeyneb Sultan Camii haziresi

- Yesarîzâde Mustafa İzzet Efendi'nin mezartaşı kitabı⁴ (1849, Hicrî 2 Şaban 1265)

Ali Haydar Bey'in hocası
Yesarî Mehmed Esad Efendi ve oğlu
Yesarîzâde Mustafa İzzet Efendi'nin
mezartaşları, Fatih'te Yesarîzâde caddesindeki Tûfî Abdüllâatif Efendi
haziresinden, Fatih Camii haziresine
alınmışlardır. □

¹ İbnülemin Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar*, İstanbul, 1955, s.542

² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, III. cilt, İstanbul, 1315, s.572

³ Uğur Derman, "Mezar kitâbelerinde yazı san'atımız", *Türkçe Türiq ve Otomobil Kurumu Belleteni*, 49/328, İstanbul, 1975, s.36, 42

⁴ Uğur Derman, aynı eser, s.36